

مقدمه

در انتشار و آثار و اجرای قوانین به طور عموم

ماده ۱ (اصلاحی ۱۳۷۰/۸/۱۴): مصوبات مجلس شورای اسلامی و نتیجه همه پرسی، پس از طی مراحل قانونی به رئیس جمهور ابلاغ می شود. رئیس جمهور باید ظرف مدت پنج روز آن را امضا و به مجریان ابلاغ نماید و دستور انتشار آن را صادر کند و روزنامه رسمی موظف است ظرف مدت ۷۲ ساعت پس از ابلاغ، منتشر نماید.

تبصره: در صورت استنکاف رئیس جمهور از امضا یا ابلاغ در مدت مذکور در این ماده، به دستور رئیس مجلس شورای اسلامی، روزنامه رسمی موظف است ظرف مدت ۷۲ ساعت مصوبه را چاپ و منتشر نماید.

ماده ۱- (مصوب ۱۳۰۷/۲/۱۸). قوانین باید در ظرف سه روز از تاریخ توشیح به صحنه ملوکانه منتشر شود.

ماده ۱- (اصلاحی ۱۳۶۱/۱۰/۸). مصوبات مجلس شورای اسلامی به رئیس جمهور ابلاغ و رئیس جمهور باید ظرف ۵ روز آن را امضاء و به دولت ابلاغ نموده و دولت موظف است ظرف مدت ۴۸ ساعت آن را منتشر نماید.

تبصره- (الحاقی ۱۳۶۱/۱۰/۸): در صورت استنکاف رئیس جمهور از امضاء یا ابلاغ به دولت در مهلت مقرر دولت موظف است مصوبه یا نتیجه همه پرسی را پس از انقضای مدت مذکور ظرف چهل و هشت ساعت منتشر نماید.

۱. **حکم تکلیفی اصل و تبصره:** (واجب عینی، مشروط، موسع): با اینکه ظاهر ماده، نسبت به تاکید رئیس جمهور در امضاء و ابلاغ مصوبات مجلس شورای اسلامی مطلق است، با این همه در این مورد اتفاق نظر وجود ندارد و برخی از حقوقدانان با استناد به اصل ۱۲۳ قانون اساسی که طی مراحل قانونی مصوبات را جهت امضای رئیس جمهور، لازم دانسته است، معتقدند وظیفه امضای رئیس جمهور، مشروط به رعایت این تشریفات است و لذا وی می‌تواند در صورت رعایت نشدن تشریفات لازم، از امضای مصوبه اسالی استنکاف نماید. رج ← کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، ش ۱۰۷، قاسم‌زاده و دیگران، تفسیر قانون مدنی، ذیل ماده، مدنی، جلال‌الدین، مبانی و کلیات علم حقوق، ص ۱۸۵.
۲. **عام استغراقی یا افرادی:** مصوبات.
۳. **لفظ مطلق:** همه پرسی لفظ مطلق است، شامل: ۱. تقنینی ۲. سیاسی ۳. اساسی رج ← هاشمی، سیدمحمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی، ج ۲، ش ۶۵.
۴. **حکم ثانویه:** تبصره.
۵. **مقدمه وجوب:** استنکاف رئیس جمهور از امضای مصوبات مجلس شورای اسلامی مقدمه وجوب دستور رئیس مجلس شورای اسلامی به روزنامه رسمی است.

ماده ۲ (اصلاحی ۱۳۴۸/۸/۲۹): **قوانین، ۱۵ روز پس از انتشار، در سراسر کشور لازم‌الاجرا است، مگر آنکه در خود قانون، ترتیب خاصی برای موقع اجرا مقرر شده باشد.**

ماده ۲- (مصوب ۱۳۰۷/۲/۱۸). قوانین در تهران ۱۰ روز پس از انتشار و در ولایات بعد از انقضای مدت مزبور به اضافه یک روز برای هر شش فرسخ تا تهران لازم‌الاجرا است مگر اینکه خود قانون، ترتیب خاصی برای موقع اجرا مقرر کرده باشد.

۱. **حکم وضعی:** از آنجا که این ماده در صدد بیان شرطیت ۱۵ روز برای لازم‌الاجرا شدن قوانین است و شرطیت یک چیز برای چیز دیگر نیز جزء امور وضعی است، به علاوه، حکم حاضر مستقیماً به فعل اشخاص تعلق نمی‌گیرد، لذا این حکم، وضعی است. با این همه، برخی از حقوقدانان، ظاهراً به دلیل ارتباط غیرمستقیم حکم با فعل افراد، آن را حکم تکلیفی دانسته‌اند. رج ← جعفری
- لنگرودی، محمدجعفر، مجموعه محشی قانون مدنی، ذیل ماده.
۲. **مفهوم غایت:** براساس این ماده، قبل از اتمام مهلت ۱۵ روزه، قانون لازم‌الاجرا نیست.
۳. **دخول غایت در معنی:** در اینکه آیا غایت ذکر شده در یک حکم، خودش نیز داخل حکم قرار می‌گیرد یا خیر، میان اصولیون اختلاف نظر وجود دارد؛ برای دیدن آرای برخی از موافقین و مخالفین.

۶. اصل تأخر حادث: اگر در لزوم اجرای آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه قبل از اتمام پانزده روز شک شود، چون لزوم اجرا امری حادث است، با اجرای این اصل، بعد از پانزده روز آیین‌نامه و تصویب‌نامه قابل اجرا می‌باشد. رج ← جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مجموعه محشی قانون مدنی، ذیل ماده.

۷. وارد مورد غالب: با اینکه قانون‌گذار در خصوص زمان لازم‌الاجرا شدن قوانین نسبت به ایرانیان خارج از کشور سخنی نگفته است، اما عمدتاً حقوقدانان، اطلاق نص و نظر قانون‌گذار بر مورد غالب که ایرانیان داخل کشور هستند و عدم وجود دلیل کافی برای مخالفت را، مقتضی اجرای ماده در این خصوص نیز دانسته‌اند. رج ← کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، ش ۱۱۲، مدنی، جلال‌الدین، مبانی و کلیات علم حقوق، ص ۱۸۶، قاسم‌زاده و دیگران، تفسیر قانون مدنی، ذیل ماده.

رج ← ولایی، عیسی، فرهنگ تشریحی اصطلاحات اصول، ص ۴۲۲. عده‌ای از نویسندگان در مجموع به این نظر رسیده‌اند که حتی الامکان باید از طریق امارات و قرائن، این موضوع کشف شود و نمی‌توان قاعده کلی در این مورد یافت. رج ← زراعت، عباس، مبانی استنباط حقوق، ص ۱۵۸، قافی، حسین، شریعتی، سعید، اصول فقه کاربردی، ج ۱، ص ۱۷۲، در این ماده و حسب ظاهر، غایت در انتهای روز پانزدهم داخل در حکم است، بنابراین تا علم اتمام این غایت زمانی، قانون لازم‌الاجرا نیست.

۴. مخصص متصل - استثناء: مگر...

۵. قیاس اولویت: نسبت به ضرورت انتشار آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه‌ها گفته شده است، اگر اراده نمایندگان مردم پیش از انتشار، در برابر مردم قابل استناد نباشد، به طریق اولی نمی‌توان ادعا کرد که مصوبات قوه مجریه بی‌آنکه نیاز به انتشار داشته باشد، قابل اجرا است. رج ← کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، ش ۱۱۰.

ماده ۳: انتشار قوانین باید در روزنامه رسمی به عمل آید.

جلال‌الدین، مبانی و کلیات علم حقوق، ص ۱۸۶، قاسم‌زاده و دیگران، تفسیر قانون مدنی، ذیل ماده.

۳. مخصص منفصل: ماده واحده مصوب ۱۳۷۲/۱۰/۷ که براساس آن، کلیه مصوبات راجع به آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی بلافاصله پس از تصویب نهایی، لازم‌الاجرا است، مخصص این ماده است.

۱. حکم تکلیفی: (واجب عینی، تعیینی، مطلق)

۲. مخصص لینی: قوانین در این ماده عام نیست، بلکه مصوبات مجلس یا سایر مصوباتی است که در حکم قانون است مثل نتایج همه‌پرسی و آراء وحدت رویه قضایی، بنابراین مشمول آیین‌نامه و تصویب‌نامه‌ها نیست. رج ← کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، ذیل ماده، مدنی،

ماده ۴: اثر قانون نسبت به آتیه است و قانون نسبت به ما قبل خود اثر ندارد، مگر اینکه در خود قانون، مقررات خاصی نسبت به این موضوع اتخاذ شده باشد.

در خصوص تخفیف یا عدم مجازات که مساعدتر به حال مرتکب باشد، استثنایی بر اصل این ماده است.

۵. مخصص لیبی: حقوقدانان قوانین تفسیری را، با اینکه در هیچ نصی صراحتاً استثناء نشده است نیز جزء استثنائات این مقررہ می‌دانند. رج ← کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، ش ۲۱۲، قاسم‌زاده و دیگران، تفسیر قانون مدنی، ذیل ماده.

۱. حکم وضعی.

۲. لفظ مطلق: قانون لفظ مطلق است که با توجه به وجود مقدمات حکمت شامل: تمامی قوانین مدون از جمله قوانین مجلس، تصویب‌نامه و آئین‌نامه‌ها و غیره می‌گردد.

۳. مخصص متصل - استثناء: مگر... رج ← محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی، ص ۸۷.

۴. مخصص منفصل: ماده ۱۱ ق.م.ا.

ماده ۵: کلیه سکنه ایران اعم از اتباع داخله و خارجه، مطیع قوانین ایران خواهند بود، مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد.

۵. مخصص منفصل: براساس ماده ۷ ق.م.ا، خارجیان مقیم در ایران، از حیث احوال شخصیه و ارث، معاف از قوانین ایرانند. همچنین ماده ۹۷۱ ق.م.ا، دعوا را از حیث قوانین راجع به اصول محاکمات، تابع قانون محل دعوا دانسته است. رج ← جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مقدمه عمومی علم حقوق، ش ۱۶، استثنای دیگر بر اصل ماده حاضر، ماده واحده مصوب ۳۱ تیرماه ۱۳۱۲ درخصوص اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه است که اجازه می‌دهد ایرانی غیرشیعه که مذهب آنها به رسمیت شناخته شده، در احوال شخصیه، حقوق ارث و وصیت تابع قوانین و عادات مسلمة مذهب خود باشند. رج ← کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، ش ۲۰۲.

۱. حکم تکلیفی: (واجب عینی، مطلق، تعیینی).

۲. عام استغراقی یا افرادی: کلیه ساکنان ایران. رج ← محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی، ص ۸۷ و ۸۹.

۳. مخصص متصل - استثناء: مگر...

۴. مفهوم لقب: از نظر بسیاری از اصولیون لقب نیز همچون صفت اصولاً مفهوم ندارد. با این همه گاه در قوانین، قانون‌گذار مقصودش رد خلاف حکم نیز هست، اما اینجا سکنه ایران لقبی نیست که مفهوم داشته باشد. بنابراین ضرورتاً غیرساکن در ایران، خارج از محدوده قوانین ایران نخواهد بود. به عنوان نمونه می‌توان از ماده ۳ قانون مجازات اسلامی یاد کرد که قانون مجازات اسلامی را در مورد خارجیانی که در ایران مرتکب جرم شوند لازم‌الاجرا دانسته است.

ماده ۶: قوانین مربوط به احوال شخصیه، از قبیل نکاح و طلاق و اهلیت اشخاص و ارث، در مورد کلیه اتباع ایران ولو اینکه مقیم در خارجه باشند مجری خواهد بود.

۱. حکم وضعی. | ۲. عام استغرائی یا افرادی: کلیه اتباع.

ماده ۷: اتباع خارجه مقیم در خاک ایران، از حیث مسائل مربوط به احوال شخصیه و اهلیت خود و همچنین از حیث حقوق ارثیه، در حدود معاهدات، مطیع قوانین و مقررات دولت متبوع خود خواهند بود.

اجرای قوانین خارجیان درخصوص ترکه به قوانین اصلیه، حاکم بر این ماده‌اند و لذا شرط اجرا شدن قوانین خارجی، رعایت نظم و اخلاق حسنه، انطباق با عهدنامه‌ها و قوانین خاص و محدودیت ترکه بر قوانین اصلیه است. رج ← جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مجموعه محشی قانون مدنی، ذیل ماده، کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، ش ۱۶۹، کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی، در نظم حقوقی کنونی، ذیل ماده.

۴. قیاس مستنبط العله و مساوات: حکم قانون در مورد اتباع خارجه‌ای که از خاک ایران عبور می‌کنند ساکت است. با در نظر گرفتن وحدت ملاک، حکم این ماده نسبت به آنان نیز جاری می‌شود. رج ← امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۱۰۳، قافی، حسین، شریعتی، سعید، اصول فقه کاربردی، ج ۲، ص ۲۳۸.

۱. حکم تکلیفی: (واجب عینی، مطلق، تعیینی).
۲. عدم مفهوم وصف: به نظر می‌رسد که وصف «مقیم در خاک ایران» که در این ماده به کار رفته است توضیحی می‌باشد نه احترازی، چرا که در صورت احترازی دانستن قید مذکور، مفهوم ماده با منطق حقوق ناسازگار است، بنابراین وصف مفهوم ندارد.
۳. حکومت: با اینکه این ماده رعایت قوانین دولت متبوع افراد را تنها شرط اجرای قوانین خارجی دانسته است، از دیدگاه حقوقدانان، مفاد ماده ۹۷۵ ق.م. درخصوص زیر پا گذاشته نشدن نظم عمومی و اخلاق حسنه کشور در نتیجه اجرای قوانین خارجی و همچنین رعایت قوانین مخصوصه و عهدنامه‌های بین‌المللی دولت ایران که در ماده ۹۷۴ ق.م. مقرر گردیده و مفاد ماده ۹۶۷ ق.م. در خصوص محدودیت

اصل دوازده و سیزده قانون اساسی

اصل دوازدهم: دین رسمی ایران، اسلام و مذهب جعفری اثنی عشری است و این اصل الی الابد غیرقابل تغییر است و مذاهب دیگر اسلامی اعم از حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی دارای احترام کامل می باشند و پیروان این مذاهب در انجام مراسم مذهبی، طبق فقه خودشان آزادند و در تعلیم و تربیت دینی و احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث و وصیت) و دعاوی مربوط به آن در دادگاهها رسمیت دارند و در هر منطقه‌ای که پیروان هر یک از این مذاهب اکثریت داشته باشند، مقررات محلی در حدود اختیارات شوراها بر طبق آن مذهب خواهد بود، با حفظ حقوق پیروان سایر مذاهب.

اصل سیزدهم: ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیتهای دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آیین خود عمل می‌کنند.

قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه در محاکم، مصوب ۱۳۱۲/۴/۳۱

ماده واحده: نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیرشیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده محاکم باید قواعد و عادات مسلمه متداوله در مذهب آنان را جز در مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد به طریق ذیل رعایت نمایند.

۱. در مسائل مربوط به نکاح و طلاق و قواعد مسلمه متداوله در مذهبی که شوهر پیرو آن است.
۲. در مسائل مربوط به ارث و وصیت، عادات و قواعد مسلمه متداوله در مذهب متوفی.
۳. در مسائل مربوط به فرزند خواندگی، عادات و قواعد مسلمه متداوله در مذهبی که پدرخوانده یا مادر خوانده پیرو آن است.

قانون «رسیدگی به دعاوی مطروحه راجع به احوال شخصیه

و تعلیمات دینی ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی»

ماده واحده: رأی وحدت رویه شماره ۳۷ مورخ ۱۳۶۳/۹/۱۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور، عیناً و بشرح ذیل به تصویب رسید:

نظر به اصل سیزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اینکه به موجب ماده واحده قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه در محاکم مصوب مردادماه ۱۳۱۲ نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیرشیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده لزوم رعایت قواعد و عادات مسلمه متداوله در مذهب آنان در دادگاهها جز در

در انتشار و آثار قوانین به طور عموم / ۳۷

مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد تصریح گردیده فلذا دادگاهها در مقام رسیدگی به امور مذکور و همچنین در رسیدگی به درخواست تنفیذ وصیت نامه ملزم به رعایت قواعد و عادات مسلمه در مذهب آنان جز در مورد مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی بوده و باید احکام خود را بر طبق آن صادر نمایند. این رأی برابر ماده ۴۳ قانون امور حسبی و ماده ۳ از مواد اضافه شده به قانون آئین دادرسی کیفری مصوب مردادماه ۱۳۳۷ برای دادگاهها در موارد مشابه لازم الاتباع است.

ماده ۸: اموال غیرمنقول که اتباع خارجه در ایران بر طبق عهود تملک کرده یا می‌کنند، از هر جهت تابع قوانین ایران خواهد بود.

۱. حکم وضعی. ۲. مخصص متصل - صفت، عام استغراقی یا افرادی: اموال غیرمنقول. ۳. عام استغراقی یا افرادی: عهود و قوانین.	۴. عدم مفهوم وصف: این ماده به قرینه ماده ۹۶۶ ق.م مفهوم ندارد و بنابراین مشمول اموال «منقول» نیز می‌گردد. رج - الماسی، نجاده‌علی، حقوق بین‌الملل خصوصی، ص ۲۸۷.

ماده ۹: مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی، بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد، در حکم قانون است.

۱. حکم وضعی. ۲. عام استغراقی یا افرادی: مقررات عهد، دول. ۳. مشترک لفظی: دولت در این ماده مشترک لفظی است و می‌تواند شامل دو معنا از معنای دولت باشد: دولت به معنای	قوه مجریه و حاکمیت کشور بیگانه، اعم از قوه مجریه و سایر قوای حاکمه کشور خارجی. رج - قاضی، شریعت پناهی، سیدابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، ص ۵۴ و ۵۵.

ماده ۱۰: قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند، در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد، نافذ است.

۱. حکم وضعی. ۲. مخصص متصل - صفت، عام استغراقی یا افرادی: قراردادهای خصوصی. ۳. مفهوم وصف: در قراردادهای عمومی،	تأثیر آن محدود به عاقدین نیست. رج - طباطبایی مؤتمنی، منوچهری، حقوق اداری، ص ۳۵۴ و ۳۵۵.

قانونی مدنی، ذیل ماده، کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، ش ۸۹، صفایی، سیدحسین، قواعد عمومی قراردادها، ص ۵۰. بهرامی احمدی، حمید، حقوق تعهدات و قراردادها، ص ۷۱.

۷. **قیاس مستنبط العله و ادنی:** حکم قانون در مورد ایقاعات ساکت است. به اعتقاد برخی از حقوقدانان، علت حکم در اصل، رضای افراد است و این ملاک در ایقاع هم وجود دارد، از این رو حکم به نفوذ ایقاع در صورت مخالف نبودن با قانون داده‌اند. رج ← جعفری لنگرودی، محمدجعفر، دانشنامه حقوقی، ج ۲، ص ۴۵۴، قافی، حسین، شریعتی، سعید، اصول فقه کاربردی، ج ۲، ص ۲۲۳. ولی برخی از حقوقدانان، چنین قیاسی را اصولاً باطل دانسته‌اند: رج ← کاتوزیان، ناصر، ایقاع و قرارداد، ش ۴۴۹، شهیدی، مهدی، اصول قراردادها و تعهدات، ش ۱۵۲.

۸. **حکومت:** ماده ۹۷۵ ق.م که مقرر می‌دارد محکمه نمی‌تواند قراردادها را خصوصی مخالف اخلاق حسنه و یا نظم عمومی را به اجرا بگذارد، بر ماده حاضر حاکم است، لذا عدم مخالفت قرارداد با قانون امری برای صحت آن کافی نیست بلکه قرارداد مخالف نظم عمومی و اخلاق حسنه نیز نامعتبر است. رج ← امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۴۹، کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، ش ۹۵، صفایی، سیدحسین، قواعد عمومی قراردادها، ص ۵۱.

۴. **عدم مفهوم وصف:** وصف «مخالف صریح قانون» بودن در ماده مفهوم ندارد. بنابراین مضمون این ماده، دلالت بر این نکته ندارد که اگر قراردادی بدون صراحت، مخالف قانون باشد یا با روح قانون مخالفت داشته باشد بی‌ایراد است. رج ← جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مجموعه محشی قانون مدنی، ذیل ماده، کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، ش ۹۴، بهرامی احمدی، حمید، حقوق تعهدات و قراردادها، ص ۷۳، نظر مخالف: رج ← امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۴۸.

۵. **عدم مفهوم شرط:** شرط در این ماده مفهوم ندارد چرا که شرط، علت یا سبب منحصره نمی‌باشد و علاوه بر منع قانونی، قرارداد خصوصی باید با نظم عمومی و اخلاق حسنه هم موافق باشد. رج ← امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۴۹، کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، ذیل ماده، کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، ش ۹۴، صفایی، سیدحسین، قواعد عمومی قراردادها، ص ۵۱.

۶. **عدم اطلاق:** از دیدگاه حقوقدانان، مقصود از قانون در این ماده مطلق نیست، بلکه تنها قانون امری مقصود بوده است چون قانون تکمیلی، با توافق طرفین قابل انصراف است و توافق مخالف آن خللی به عقد وارد نمی‌کند. رج ← امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۴، ص ۴۸، جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مجموعه محشی